

O ZÁKLADNEJ OTÁZKE FILOZOFIE

Poľský týždenník Przeglad kulturalny uverejnil minulého roku vo svojom 40. čísle článok Jaceka Kubskeho Skeptickej myšlienky o základnej otázke filozofie. Článok obsahuje cenné podnety pre tých, čo sa zaoberajú metodológiou dejín filozofie, kritikou súčasnej buržoáznej filozofie a súčasnými problémami filozofie vôbec. Uverejňujeme jeho podstatnú časť.

Redakcia.

K ťažkým chorobám, ktoré oslabovali marxizmus, došlo v určitom období, v určitej atmosfére. V temnom období kastrovania spoločenského života. V atmosfére prenasledovania „nepriateľov ľudu“ a slepej, zarytej, rozvahy zbavenej nenávisťou voči všetkému, čo bolo nemarxistické alebo v rozpore s oficiálne hlásaným marxizmom, *teda* (taký bol spôsob uvažovania) čo bolo skutočne — alebo v horšom prípade — zdanlivo protimarxistické a nepriateľské záujmom revolúcie.

Radikálne očistenie politickej atmosféry, ktoré začal XX. sjazd, je tak isto aj základnou podmienkou nápravy vo filozofii. V záujme toho musí sa vyvinúť úsilie predovšetkým v oblasti *metodológie*: revízia falošných kritérií a spôsobov uvažovania je ťažšia, ale podstatnejšia úloha ako nahradenie jednotlivých hodnotení inými, a jedine cez ňu vedie cesta. Musí to byť úsilie *pochopené* v úplnosti: treba si uvedomiť, ktoré z predtým prijímaných téz sú chybné a prečo. Samo ich *faktické* zahrnutie nedotýka sa ani trochu zlého „štýlu filozofovania“. Nič sa nezíska nahradením jednej príručky druhou.

Uvedomujem si dobre, že v značnej miere nevyhovujem vlastnej požiadavke, keď v oblasti metodológie dejín filozofie predostieram zoznam nárokov na adresu dedičstva minulého obdobia.

ZÁKLADNÁ OTÁZKA A PREDMET DEJÍN FILOZOFIE

Dejiny základnej otázky filozofie začali v marxistickej literatúre roku 1888, keď Engels píše *Ludwiga Feuerbacha*... vyslovil svoje známe úvahy o dvoch táborech vo filozofii, ktoré sa neskoršie stokrát a tisíckrát citovali.¹ Od tej chvíle stali sa jedným z predných ukazovateľov marxistickej filozofickej historiografie.

¹ „Veľkou základnou otázkou celej, najmä novej filozofie je otázka vzťahu myslenia k bytiu. (...) Podľa toho, ako filozofi odpovedali na túto otázku („čo je prvotné, duch alebo príroda?“ — pozn. J. K.), rozštiepili sa na dva veľké tábory. Tí, ktorí obhajovali prvotnosť ducha voči prírode (...), tvorili tábor idealizmu. Ostatní, ktorí pokladali prírodu za prvotnú, patrili k rôznym školám materializmu.“ Marx K., Engels F., *Vybrané spisy*, čes., Svoboda 1950, 384—385.

V pamätnej a dôsledkami tehotnej diskusii o *Dejinách západoeurópskej filozofie* od Alexandrova pred 9 rokmi sformuloval Ždanov, opierajúc sa medziiným o túto tézu, *definíciu dejín filozofie*, záväznú pre vedcov.² Uskutočnil túto myšlienkovú operáciu: je skutočnosťou, zákonitosťou objavenie sa vedeckého svetonáhľadu na určitom stupni vývoja filozofie; je skutočnosťou, zákonitosťou rozdelenie na materialistickú a idealistickú filozofiu a boj medzi týmito filozofiami: a teda oba tie javy určujú *predmet* dejín filozofie.

Je taký postup logicky zdôvodnený? Napriek všetkým súvislostiam — metodologické tézy, hoci zásadné, dokonca ani zákonitosti vývoja necharakterizujú dostatočne — najmenej v tomto prípade — predmet vedeckej disciplíny. Ždanov sa odvoláva na svedectvo klasikov. Či však z ich výrokov na túto tému vyplýva niečo viacej ako *konštatovanie javu*, ako *metodologická smernica*? Pochybujem.

Ždanovova definícia kríva teda v najdôležitejšom: nemožno odpovedať na otázku: čo je predmetom dejín filozofie — ak sa jednoznačne nevysvetlí, čím je *sama filozofia*. Inak nie je veľmi jasné, dejinami *čoho* majú byť dejiny filozofie. Definícia, ktorá sa u nás doteraz používa, vyžaduje najviac poriadnu analýzu práve preto, že jej formulácie vážne ovplyvnili chápanie marxizmu samého, umožnili mnoho ťažkých a škodlivých deformácií marxistického myslenia.

Otázka predmetu — alebo úloh a či ešte lepšie: spoločenskej funkcie — filozofie stala sa u nás ohniskom sporu.³ Spor ukazuje zrejme, že nie je ľahké usilovať sa v ňom o riešenia. Nepustím sa do neho tým skôr, že môže byť vedľajším predmetom v týchto úvahách, hoci je sám osebe prvoradého významu. Chcel by som tu iba signalizovať svoje stanovisko... Som tej mienky, že filozofii patrí funkcia poskytovať — ako píše Kolakowski — *celkový obraz* alebo aj — ako to formuluje Cornu⁴ — *všeobecnú koncepciu sveta*. V tom vidím trvanlivosť filozofie: hocijako veľmi sa opiera o vedu, nepremieňa sa na drobné v jednotlivých odvetviach „poziatívnej vedy“.

ABSOLÚTNY BOJ?

Definícia Ždanova silne exponuje *boj* dvoch táborov ako základnú cestu rozvoja filozofie. Keď sa formulácia zostrila, písalo sa dokonca, že dejiny *filozofie* sú dejinami materializmu v boji s idealizmom. Známa atmosféra „bojového ducha ofenzívy“ viedla k tomu, že sa boj obidvoch prúdov predstavoval takmer ako ich jediný vzťah. Nieкто správne povedal, že staré makety príručiek dejín filozofie predstavovali obraz boja, len nie veľmi sa bolo možné pri ich čítaní dozvedieť, kto menovite a o čo bojuje. Všeobecne a úporne sa nahováralo čitateľovi, že idealizmus vlastne vôbec neparticipoval v pokroku filozofie.

Podľa takéhoto chápania filozofia a jej dejiny sa rozdeľujú na dve oblasti ľudského myslenia, ktoré majú v podstate veľmi málo spoločného. To potom viedlo a limine k diskreditovaniu riešení a výdobytkov, dosiahnutých na pôde idealizmu,

² Pripomínam aj ju: „Vedecké dejiny filozofie sú teda dejinami *zrodu, vzniku a vývoja vedeckého materialistického svetonáhľadu a jeho zákonov*. A keďže materializmus vyrástol a rozvinul sa v boji s idealistickými prúdmi, dejiny filozofie sú taktiež dejinami boja materializmu s idealizmom.“ (Podčiarknuté mnou — J. K.)

³ Porovnaj najmä: Kolakowski L., *Z čoho žijú filozofi?* Nowa Kultura, č. 3 (303) z 15. I. 1956 a Krajewski W., *Či je filozofia humanitnou vedou*, Nowa Kultura, č. 7 (307) z 12. II. 1955.

⁴ Porovnaj: Cornu A., *Pokus marxistickej kritiky*, Warszawa 1955, PWN, 11—15.

ktoré idealistická filozofia v zmysle všeobecne uznávanej tézy vlastne ani nemohla dosiahnuť. Výnimky boli veľmi nepočetné a veľmi povýšenecky sa hodnotili. Toto sa doplňovalo vulgárnym chápaním triednej funkcie filozofie, pripisovaním idealizmu vždy a všade reakčnej úlohy na všetkých frontoch.

Siahnime po vyskúšanom leninskom vzore, po *Materializme a empiriokriticizme*. Téza o boji dvoch táborov je od prvej do poslednej strany tohto diela základným metodologickým predpokladom. Opierajúc sa o ňu Lenin dokazuje, že — napríklad — stanovisko v gnozeológii vôbec a v teórii zvlášť, že chápanie skúsenosti a riešenie takých problémov, ako príčinnosť, náhoda a nevyhnutnosť, priestor, čas a pohyb, nevyhnutnosť a sloboda — predpokladá určitú odpoveď na otázku, obsiahnutú v engelsovskej otázke filozofie. Lenin presvedčivo ukazuje, že nemožno dôsledne stáť na pozícii stredy, vyhnúť sa sporu materializmu s idealizmom.

Z druhej strany ten istý Lenin — konečne tak ako aj tvorcovia vedeckého socializmu — hovorí o heglovskom „materializme naopak“. Vo *Filozofických zošitoch* píše: „Rozumný idealizmus je rozumnému materializmu bližší ako hlúpy materializmus.“ A ďalej: „Objektívny (a ešte viac absolútny) idealizmus dospel okľukami (a predmetom) celkom tesne k materializmu, čiastočne sa dokonca naň pretvoril“ (str. 249 a 251, čes. vydanie, podčiark. Lenin).

Ďalej: je známe, že rozvoj dialektiky — taký podstatný pre pokrok vo filozofii — neobmedzoval sa na oblasť jedného z uvedených základných smerov. Sám Engels píše v *Dialektike prírody* o dvoch líniách vo filozofii, o dialektickej a metafyzickej línii, ktoré sa nekryjú s hlavným rozdelením (str. 171, čes. vyd., 1952). Podobne je to aj s rozvojom spoločenského myslenia; v tejto oblasti — ako je známe — materialistická teória vznikla prvý raz v dejinách iba zároveň s marxizmom. Ba čo viac, v dejinách spoločenských teórií je zvlášť cenný napr. prínos plebejských ideológií, ktoré neboli späté s materializmom dokonca ani v ontológii a gnozeológii (ako to bolo s náhľadmi materialistov francúzskeho osvietenstva); správne na to upozornili svojho času Bacsko a Kolakowski.⁵

Či máme právo hovoriť o *materialistickej tendencii* v idealistických systémoch — z toho titulu, že nám idealizmus hovorí v určitých prípadoch akúsi pravdu o skutočnosti, že je často z určitého hľadiska bližšie k tej pravde ako súčasné materialistické názory (napr. vec „činnej stránky“ nemeckej klasickej filozofie)? A čo by mala označovať tá tendencia? Či by používanie tohto termínu nebolo vyhýbaním sa starostiam, ktoré vyplývajú zo skutočnosti, že idealizmus má svoj pozitívny podiel na vývoji filozofie?

Ešte na jednu stránku problému upozorňuje hoci zbežné porovnanie náhľadov dvoch rovesníkov; knihy, v ktorých vyložili svoje postrehy, vyšli v odstupe 3—4 rokov. Ide o *Človeka — stroj* de La Mettrieho a o *Skúmanie o ľudskom rozume* Huma. Aké odlišné je východisko prírodopisca-lekára od stanoviska empirika a skeptika-idealistu! A predsa sa obidvaja pridržajú hľadiska praktickej, spoločenskej úlohy filozofie; obidvaja — slovami Engelsa — sa „usilujú o dočasnú pravdu“, obidvaja zvyšujú význam vedy,⁶ agnosticizmus obidvoch má práve také protišpekulatívne ostrie,

⁵ Bacsko B., Kolakowski L., *Tradičie vedeckého socializmu, úlohy marxistickej filozofie historiografie*, Mysl Filozoficzna 1954, č. 4 (14). — Podstatnú časť tejto práce uverejnil Filozofický časopis SAV 1955, č. 3 (pozn. prekladateľa).

⁶ Patrí sa lojálne pripomenúť, že Lenin mnohokrát zdôrazňoval, že pokusy o obranu významu vedy na pôde subjektívneho idealizmu predstavujú zvláštnu perfídiu. Zdá sa mi — keďže tu Lenin mal na mysli pašovanie náboženstva — že sa táto výčitka môže týkať Huma iba nejaká nepriamo.

hoci je formulovaný s odlišným prízvukom; obidvaja sa z tých pozícií vysmievajú náboženstvu; obidvaja negujú existenciu náhod; obidvaja sa dostávajú k otázke úlohy praxe v procese poznania; a obidvaja z tých istých príčin — ahistorické chápanie ľudskej povahy — mocú sa v tomto probléme. Či sa za obidvoma týmito systémami, nad všetkými rozdielmi, ktoré oddeľujú materialistu od idealistu — nečrtá *epocha* s jej určitou úrovňou vedy, s určitou spoločenskou skúsenosťou triedy, z ktorej vyšli obidvaja myslitelia?

TAK TEDA JEDNOTA — ALE AKÁ?

Boj medzi dvoma tábormi — ako boj všetkých prúdov vo filozofii vôbec — rozvíja sa na pôde jednoty. Pramene tej jednoty by som hľadal v spoločenskej funkcii filozofie, v tom, že je historicky podmienená úrovňou vývoja spoločnosti vôbec a ľudského poznania zvlášť. Dôkazy by som hľadal — okrem uvedeného príkladu — vo fakte určitej spoluúčasti a možno dokonca vzájomného dopĺňovania sa obidvoch línii v hromadení výtvarných filozofie ako celku: tak rozvinutie toho, čo predstavovalo slabé stránky materializmu, v najidealistickejšej nemeckej klasickej filozofii umožnilo materializmu dosiahnuť vyšší, dialektický stupeň. Myslím, že som v súlade s Marxom, Engelsom a Leninom, ktorí poukazovali na potrebu využiť výsledky idealistickej filozofie.

Keď sa hovorí o jednote filozofie, treba mať samozrejme na pamäti, že nie je idealizmus ako idealizmus. Teológia a mystika nie je filozofiou. Partnerom materializmu v rozvoji filozofie môžu byť tie systémy, ktoré nezaostávajú vo vzťahu k súčasnému stavu vedy. Táto relácia by mala byť kritériom. Nechávam teraz bokom inak dôležitý problém, ako chápať často, pri každej príležitosti opakované tvrdenie Lenina, že *každý idealizmus vedie k fideizmu*. V akej miere sa to napr. týka Huma?

Rozumie sa, že táto jednota — ako každá iná — je *relatívna*. Filozofi vždy medzi sebou bojovali, iba bojom môže filozofia zdôvodniť zmysel svojej existencie, lebo inakšia nie je nikomu potrebná — a iba taká . . . jednoducho zaujíma bádateľa. Ide o to, že základné rozdelenie nie je jediným a absolútnym rozdelením. A v každom prípade línia prebiehajúca medzi materializmom a idealizmom nepredstavuje automatickú hranicu medzi pravdou a lžou ani medzi priateľmi a nepriateľmi ľudu.

Domnievam sa konečne, že rešpektovanie tejto jednoty filozofie pri výskume tesne súvisí s *praktickým* uznaním *relatívnej autonómie* ľudského myslenia v procese vývoja spoločnosti. Nie je to v rozpore, ale naopak: priam predpokladá potrebu analýzy triednej funkcie ideológie. Lebo iba tak možno pochopiť jej spoločenský účinok, jej úlohu v živote spoločnosti. Iba tak možno úplne pochopiť myšlienkové horizonty filozofa, pramene jeho záujmov. Iba tak možno vysvetliť objavenie a zrážku tendencií a kruhov vo filozofii. Každá trieda — najvšeobecnejšie povedané — má svoju vlastnú všeobecnú koncepciu sveta, ktorá sa v konečnom dôsledku mení na základe zmeny historických podmienok.

*

Aký význam má podľa toho téza o rozdelení filozofie na dva smery a o boji tých dvoch smerov medzi sebou?

1. Určitá odpoveď na základnú otázku filozofie vytvára *základný predpoklad*

pre riešenie radu iných problémov. Nevylučuje to samozrejme podrobnosti: pôsobenie radu historicky podmienených faktorov, formujúcich rozvoj filozofie. Inak chápal poznateľnosť sveta Diderot a inak Marx, hoci obidvaja hlásali, že je tento poznateľný; ale ich súhlasnosť v zásadnej veci vyplýva z materializmu.

2. *Idealizmus nehrá v pokroku filozofie takú úlohu ako materializmus,*⁷ hoci posúva dopredu poznanie sveta, poskytuje obrátený obraz skutočnosti, jeho riešenia prestávajú byť obmedzenými iba vo chvíli, keď sa zhavia „mystickej škrupiny“, vo chvíli, keď sa preniesú na pôdu materializmu.

3. Materialistická zásadovosť — čo vyplýva z uvedeného — umožňuje *chrániť sa pred ekleticizmom* pri využívaní výdobytkov nematerialistickej filozofie vôbec a nemarxistickej zvlášť.

4. Solidarita s celým materialistickým táborom a obrana materializmu vôbec predstavuje *obranu marxizmu*, na ktorý sa útočí práve ako na materializmus. Súčasne má táto protifideistický význam.

Samozrejme, bohatstvo *skutočnosti*, konkrétnych dejín filozofie nemožno vtesnať do jednej zjednodušenej schémy; jej úloha je iba uľahčiť pochopenie zložitých javov dejín filozofie. Ignorovanie tejto skutočnosti a pokusy redukovať reálny vývoj na schému, hoci metodologicky najplodnejšiu, nie sú ničím iným ako vulgarizáciou marxizmu.

MY A ONI

Kapitolu samu osebe predstavuje hodnotenie súčasnej buržoáznej filozofie (poď týmto termínom rozumiem celú pomarxistickú filozofiu). Absolutizovanie tézy o boji dvoch táborov vyvolalo zrejme vážne dôsledky aj v tejto oblasti. Stalo sa skutočnou bête noise marxistov. Tu sa zhrnuli v kondenzovanej podobe všetky chyby a zjednodušenia. Tu najviac strašil „*duch bojevej kritiky*“, prejavujúc snáď najvýraznejšie svoju politickú a vedeckú škodlivosť — hoci určite nie menšie, ale možno ešte hroznejšie spustošenia spôsobilá činnosť tohto „*ducha*“ v chápaní marxizmu. Konečne ignorovanie súčasnej filozofie — úplne podľa vzoru osvietenského chápania stredoveku ako diery v dejinách — žičilo zdogmatizovaniu dialektického materializmu, deformujúc neľútostne obraz rozvoja ľudského myslenia v posledných desaťročiach.

Netreba azda dokazovať, že zle bolo — a ešte stále nie je najlepšie — s marxistickým hodnotením súčasnej filozofie. Nebudem sa usilovať o objavenie svetlých bodov na tomto temnom pozadí; určite sú také — ide mi predsa o tendencie, ktoré vyplývali z vládnúcich metodologických predpokladov, a o prax, ktorá vyrástla z týchto tendencií.

Či je súčasná nemarxistická filozofia schopná prinášať *nové poznávacie hodnoty*? Či je schopná nastoliť aspoň *nové problémy*? Od odpovedí na tieto otázky závisí vzťah marxizmu k súčasnému buržoáznemu mysleniu. Doteraz bolo záväzné negovanie takých možností. Také stanovisko sa zaujímalo dokonca súčasne s nástupom do boja proti zjednodušovaniu marxizmu pri výskume minulých historických období.

V snahe podporiť opačnú mienku chcel by som sa odvolať na niekoľko faktov. Predtým predsa — dve upozornenia. Keď je tu reč o súčasnej buržoáznej filozofii

⁷ O tom hovorí prof. Króński vo svojom referáte na schôdzi o Leninových *Filozofických zošitoch*, ktoré na vydanie pripravila Poľská akadémia vied.

— ide o tie prúdy, o predstaviteľov tých smerov, ktoré niečo znamenajú ako napríklad novopozitivismus alebo americká sociológia. Veci malej hodnoty a nepodarené nápady tiež nechýbajú, no niet dôvodu hľadať v nich múdrosť, lebo jej tam niet. Ďalej — kriticizmus je záväzný aj vo vzťahu ku skutočným výdobytkom buržoázneho myslenia: boli by nezmyslom pokusy o „priliepanie“ týchto k marxizmu. Ide o to, aby sa oddelilo zrno od plevy, aby sa skontrolovala hodnota nastoľovanej problematiky a jej riešenie — a len potom to treba prenášať na pôdu dialektického materializmu. Vyplýva to už zo skôr formulovaného významu základnej otázky filozofie.

Považoval som za potrebné upozorniť na toto, lebo sa mi vyčítalo, že vo svojich záveroch zastieram zvláštny význam marxistickej filozofie. Nedomnievam sa preda, že by moje stanovisko viedlo k objektivismu a predstavovalo rezignáciu zo zásadovosti a straníckosti. Naopak, iba za týchto okolností je možné správne hodnotenie. Svojho času populárne karhanie filozofov, že údajne poklonkujú buržoáznym kolegom, v tomto prípade „ne kstati“.

*

Teraz je rad na už ohlásených faktoch.

Klasikovia marxizmu-leninizmu — a nielen oni — preberali „vo svoj prospech“ výdobytky buržoáznej vedy. Buržoázna (lebo iná nebola) etnografia s Morganom v prvom rade poskytla Engelsovi materiál pre *Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu*. Lenin využil naširoko buržoáznu ekonómiu pri vypracovaní svojej teórie imperializmu. Nie sú to jediné príklady. Bezpochyby to bola jedna z ciest rozvoja marxizmu. Možno namietat, že v obidvoch prípadoch nejde o čerpanie z *filozofie*; nech je, ako je, preda aj ekonómia aj etnografia sú *humanitnými* vedami.⁸

Žiada sa protestovať proti záveru, že je buržoázna filozofia úplne odtrhnutá od praxe; k tomu záveru sa prichádzalo veľmi jednoducho: podstatnou črtou prevratu, ktorý marxizmus uskutočnil v dejinách ľudského myslenia, je jeho spätosť s praxou — ergo nemarxistická filozofia je od nej odtrhnutá. Táto apriórna téza je v krikľavom rozpore s faktami, najmä keď ide o súčasnú sociológiu. Prípád kibernetiky prikazuje, aby sa nedôverovalo téze, že dekadentné buržoázne myslenie nemôže už ničím prispieť k poznaniu sveta.

Správne sa poukazovalo na skutočnosť (medzi inými Kolakowski), že buržoázna filozofia a sociológia nastoľujú problémy a dokonca celé oblasti, ktoré v marxizme ležia ladom. Celé leninské zasadnutie PAV dokázalo, aké má ťažkosti dialektický materializmus pri riešení problému abstrakcie, jednotlivého a všeobecného. Marxistickej teórie spoločenskej štruktúry neprekročila doteraz najvšeobecnejšie konštatácie a nejestvuje patričná oblasť výskumu v praxi rozvíjania historického materializmu (v Poľsku sa urobili prvé kroky) — kým je to asi hlavným predmetom záujmov súčasnej buržoáznej sociológie.

Treba mať pritom na zreteli dve okolnosti:

⁸ Súčasnú situáciu charakterizuje uštipačne, ale dosť trefne — v konkrétnom prípade však nespravodlivý — žart o určitom významnom ekonómovi: Lenin prečítal asi viac ako 500 kníh, aby mohol napísať *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*; tento ekonóm prečítal Leninov *Imperializmus* ... a sám napísal 500 nových kníh.

1. Na sklonku 19. stor. končí izolácia marxizmu, prestávajú ho jednoducho ignorovať. Už roku 1875 začal so svojou kritikou preslávený Dühring. Neskoršie sa zjavujú pokusy vážnejšej polemiky, ako napr. vystúpenie Durkheima. Antonio Labriola hlása marxizmus z univerzitnej katedry. Buržoázne myslenie po čase stále častejšie prenáša na svoju pôdu problematiku marxizmu (pozri Max Weber a iní). Domnievam sa, že dnes málokto z rozvážnych ľudí popiera napr. význam „ekonomického faktora“ vo vývoji spoločnosti. Táto tendencia vôbec nezmizla; myslíme, že svedčia o tom zprávy účastníkov rôznych filozofických a sociologických medzinárodných sjazdov a stretnutí o veľkom záujme, ktorý prejavujú o marxizmus predstavitelia tzv. západnej vedy.

2. Keď konštatujeme fakt, že pokroky prírodných vied vedú vedcov živelne k dialektickému materializmu — musíme si tiež uvedomiť, že spätosť marxistickej filozofie s revolučným robotníckym hnutím predstavuje bariéru, ktorú buržoázny vedec len veľmi ťažko môže preraziť. Či z toho nevyplýva možnosť nastoľovania a riešenia reálnych problémov mimo marxizmu, dokonca v oblasti buržoáznej filozofie, ak je tesne spätá s rozvojom vedy?

Konečne — ako sa mi zdá — problematika, ktorú marxizmus obchádza, nenastoľuje sa vždy preto, aby sa dopaľoval proletariát a jeho ideologickí obhájcovia, resp. aby sa hanebne prislúchovalo imperializmu. Pamätajme, že — aspoň v našom storočí — k rozvoju marxizmu tvorivo prispeli snáď výlučne politikovia a *humanisti*. Vyplýva to — podľa môjho presvedčenia — ako z historických podmienok, v ktorých marxisti pôsobili, tak aj z ducha dialektického materializmu: kto ho jasne pochopil, celým srdcom — šiel robiť revolúciu a nezasadal k štúdiu objavov Einsteina a Sklodowskej. Iba socialistický štát vytvára predpoklady pre takú deľbu práce, v zmysle ktorej majú hodne miesta aj teoretické bádania. Známe je preda, že iné príčiny zabrzdlili na celé roky marxizmus a vyvolali jeho regres v prvom štáte diktatúry proletariátu. Tak či onak rozvíjal sa dialektický a historický materializmus predovšetkým opierajúc sa o spoločenskú prax a jeho spojitosti, najmä s prírodnými vedami — museli byť voľné a do určitej miery náhodné. Robili to naproti tomu iní. Či si možno domýšľať, že títo nemajú žiadne úspechy?

Hovoríme, že celá buržoázna filozofia a sociológia, počnúc niekde Comtom, je reakciou na marxizmus. Akú metodologickú hodnotu má toto tvrdenie? Ako ho chápať? V každom prípade nie v zmysle zásadnej, generálnej protivedeckosti buržoáznej filozofie: záležitosť je komplikovanejšia.

„ZÁKLADŇA“ VYVÁDZA ŠIBALSKÉ KÚSKY

Prívrženec „totálnej“ protivedeckosti buržoáznej filozofie ráči sa iste odvolať na tzv. základňu, poukazujúc na úpadkovosť súčasnej buržoázie a možno i na zahŕňajúcu povahu imperializmu. A nie je na tom nič divné, veď závery, zjednodušujúce obraz ideológie, môžu vyplývať iba zo zvlgarizovaného hodnotenia epochy. Analýza spoločenských podmienok, ak chce čokoľvek vysvetliť, musí si úzkostlivo všímať postavenie a vzťah jednotlivých vrstiev a spoločenských tried — a triedy tiež nie sú jednoliata! — a taktiež rešpektovať národnú špecifiku atď. Preto sa bez prekvapenia prijíma nie taký veľmi jednoliaty obraz. Pekným Cornuovým črtám o bergsonizme, existencializme a úpadkovej literatúre možno vyčítať práve to, že po ich prečítaní vzniká dojem, akoby rezignácia a izolovanie sa od sveta bolo jedinou možnou tendenciou buržoázneho myslenia nášho obdobia (*Pokus marxistickej kritiky*, 129—134 a 212—216).

Konečne ešte jedna záležitosť: domnievam sa, že treba — napriek bežnej praxi — rozlišovať v určitých medziach výklad dejín súčasnej filozofie od jej kritiky. Lebo v každom prípade ide o uskutočnenie odlišných úloh, o odlišné ciele.

Spravidla sa odvolávajú na nekompromisnosť Lenina voči buržoáznym náhľadom a najmä na *Materializmus a empiriokriticizmus*. Lahko tam hľadať oporu pre „bojový duch kritiky“, keď sa zanedbajú historické podmienky, v ktorých táto kniha vyšla. Napísaná bola *proti* — ale aj *pre* tých *marxistov*, ktorí sa usilovali zlučovať Marxa s Machom. Z toho vyplýva arzenál argumentov, zodpovedajúci vytýčenej úlohe, ktoré často spočívajú jednoducho v redukovaní nových teórií na starý subjektívny idealizmus.

Mnohí sa začali domnievať, že podľa toho stačí dokázať tomu ktorému filozofovi idealizmus a nazvať ho sluhom imperialistickej buržoázie a jeho náhľady budú porazené. Až príliš často táto scéna pripomínala do omámenia starý zvyk Slovanov, ktorý nakazoval potupiť nepriateľa pred bitkou — s tým drobným, hoci podstatným rozdielom, že rozzúrení kritikovia, vynadajúc svedomite nepriateľovi, považovali ho za porazeného a obracali mu s hrdosťou chrbát; taká bola viera v mágiu ničiacej sily slov, ktorej boli zbavení naši predkovia, čo svedčí presvedčivo o ich prevahe... Zatiaľ nik iný ako práve Lenin hovoril o gnozeologických koreňoch idealistických teórií a — bojujúc proti empiriokriticizmu — poukazoval na tieto korene kritizovaného smeru.

Namiesto toho zatiahli sa do vedy a zakorenili sa v nej — predsa pod správnym, ale do absurdnosti z vulgarizovaným heslom o jednote filozofie a politiky — prvky policajných kritérií. Prosperoval demoralizujúci, podkopávajúci základy vedeckej etiky náhľad (ako svrbí pero, aby sa napísalo: „pseudoteória“!), že netreba vykladať kritizovanú teóriu, aby sa jej tak neposkytovala tribúna pre ovplyvňovanie čitateľa. Dôsledok mohol byť iba jeden: polemika v štýle „catch as catch can“.

Materializmus a empiriokriticizmus — ak sa nečíta naopak — dáva ešte jednu cennú lekcii. Nemálo horkých slov dostalo sa v knihe Lunačarskému. A predsa tak ostro vyčítané chyby ho nediskvalifikovali v očiach Lenina ako straníckeho pracovníka — ako o tom svedčí skutočnosť, že mu bolo zverené vedenie kultúrnej politiky sovietskej krajiny v prvých rokoch po Októbrovej revolúcii.

Ak si nemožno predstaviť svedomitú kritiku bez dobrej informácie o náhľadoch protivníka, tak sa tým viac nemôže bez nej zaobísť to, čo nazývam výkladom: je to podmienkou *sine qua non*. Bez nej si nemožno uvedomiť cesty a zákonitosti vývoja súčasného myslenia. Samo označenie jej ideových protoplastov málo vysvetľuje. V záujme toho treba poukázať aj na všetky racionálne prvky, ktoré obsahuje — dokonca aj keď nepredstavujú ani nové riešenia ani nové problémy. Aj tu treba nájsť akýsi okraj pre túto „vec malej ceny“, o ktorej bola reč. To všetko spolu umožňuje pochopiť existenciu a popularitu toho ktorého smeru.

Preložil A. K.